

Wojciech Kowal

XVI-wieczne normy kanoniczne odnoszące się do małżeństw poligamicznych : historia i teraźniejszość

Studia Theologica Varsaviensia 49/2, 29-42

2011

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WOJCIECH KOWAL OMI, OTTAWA, UNIWERSYTET ŚW. PAWŁA

XVI-WIECZNE NORMY KANONICZNE ODNOSZĄCE SIĘ DO MAŁŻEŃSTW POLIGAMICZNYCH: HISTORIA I TERAŻNIEJSZOŚĆ

Treść: 1. Konkretnie potrzeby misyjne i odpowiadające im rozwiązania kanoniczne; 2. Odpowiedź na nowe potrzeby duszpasterskie – rozszerzenie obowiązywalności XVI-wiecznych konstytucji apostołskich na cały Kościół; 3. Normy Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 odnośnie do małżeństw poligamicznych.

Słowa kluczowe: Prawo misyjne; małżeństwa poligamiczne; prawo kanoniczne a misje.

Keywords: Missionary law; Polygamous Marriages; Canon law and missions.

Jakkolwiek prawo kanoniczne nie rozróżnia obecnie odrębnej kategorii prawa misyjnego, niemniej pewne regulacje prawne mają szczególne, choć z pewnością nie wyłączne zastosowanie w krajach i sytuacjach misyjnych. Taką dziedziną była choćby praktyka rozwiązywania na korzyść wiary (*in favorem fidei*) węzła małżeńskiego osób pozostających w związkach poligamicznych.

Celem artykułu, który zamieszczony jest w periodyku o tematyce ogólnoteologicznej jest nie tyle szczegółowe przedstawienie dyscypliny kanonicznej dotyczącej rozwiązywania węzła małżeńskiego w oparciu o normy kan. 1148–1149, a raczej ukazanie konkretnego procesu ubogacenia prawa powszechnego przez rozszerzenie na cały Kościół rozwiązań ograniczonych wstępnie do ściśle określonych terenów misyjnych.

Choć dyskusja kanonistów dotycząca kan. 1148-1149 nie wydaje się być dzisiaj szczególnie ożywiona, niemniej zmiany społeczne dokonujące się w całym świecie (włączając w to migracje ludnościowe) pozwalają na wysunięcie hipotezy, że powyższe normy również w przeszłości zachowały swoją użyteczność.

1. KONKRETNE POTRZEBY MISYJNE I ODPOWIADAJĄCE IM ROZWIĄZANIA KANONICZNE

Nauczanie Kościoła i praktyka rozwiązywania małżeństw zawartych przez dwoje osób nieochrzczonych po nawróceniu jednej ze stron i odejściu drugiej, z prawem zawarcia ponownego małżeństwa, czyli tzw. przywileju pawłowy opiera się na słowach św. Pawła z Pierwszego Listu do Koryntian 7, 12-15. Pierwsze wyraźne zastosowanie przywileju pawłowego znajduje się w pismach nieznanego autora z IV-go wieku, który w XVI wieku został nazwany Ambrozjasterem, jako że w średniowieczu jego pisma zostały przypisane św. Ambrożemu. Do zastosowania przywileju pawłowego konieczne jest spełnienie trzech warunków (kan. 1143): małżeństwo zawarte między dwojgiem osób nieochrzczonych, przyjęcie chrztu przez jedną ze stron oraz odejście drugiej strony (nieochrzczonej), przy czym odejście to rozumiane jest jako brak woli mieszkania ze stroną ochrzczoneą lub mieszkania z nią „w zgodzie bez obrazy Stwórcy” (*sine contumelia Creatoris*)¹.

¹ Spośród starszych opracowań tematu przywileju pawłowego polecić można artykuł G. Osterle, *Privilège paulin*, w: R. Naz (red.), *Dictionnaire de droit canonique*, t. 7, Paryż, Letouzey et Ané, 1935-1965, kol. 229-280, a także współczesne opracowania: A. Giraud, *La volontà della parte non battezzata: oggetto, modalità e conseguenze delle interpellazioni nel privilegio paolino (cann. 1144-1146)*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 20 (2007), s. 350-362; A. Migliavacca, *Modelli e formulari per l'applicazione del privilegio paolino*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 20 (2007), s. 395-401 oraz *Privilegio paolino: alcuni casi particolari (cf. cann. 1147-1149)*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 20 (2007), s. 363-377; G. Trevisan, *Il privilegio paolino: Delineazione fondamentale del privilegio*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 20 (2007), s. 343-349; M. Visioli, *Il privilegio paolino: una deroga al principio di indissolubilità?*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 20 (2007), s. 378-394.

W związku z ekspansją misyjną w XVI wieku powstały nowe problemy duszpasterskie², które nie mogły być rozwiązane poprzez zastosowanie przywileju pawłowego. W odpowiedzi na nową sytuację, papieże Paweł III, Pius V i Grzegorz XIII udzielili misjonarzom szerokich uprawnień odnośnie do rozwiązywania małżeństw poligamicznych, w których jedna ze stron pozostawała nie ochrzczona, albo przynajmniej strony nie żyły razem na sposób małżeński po tym, jak obie osoby w małżeństwie przyjęły chrzest³.

Konstytucja apostolska Pawła III-go *Altitudo*⁴, promulgowana 1-go czerwca 1537 roku pozwalała konwertycie żyjącemu z kilkoma żonami w małżeństwie poligamicznym, jeśli nie pamiętał on, która z kobiet była pierwszą żoną w tym związku⁵, wybrać jedną z nich i zawrzeć z nią małżeństwo kościelne, oddalając pozostałe kobiety. Jeśli konwertyta pamiętał, która z kobiet była jego pierwszą żoną, był zobowiązany ją zatrzymać, chyba że mógłby być zastosowany przywilej pawłowy. Interpelacja pozostałych żon nie była konieczna, jeśli tylko wymienione warunki zostały spełnione. Prawodawstwo to miało zastosowanie w Indiach Zachodnich i Południowych, czyli w tych częściach świata, które ewangelizowali Hiszpanie, włączając w to Nową Hiszpanię, czyli dzisiejszą Amerykę Środkową, Meksyk, Kalifornię i część Teksasu oraz Amerykę Łacińską z wyjątkiem Brazylii⁶.

² W sposób sumaryczny przedstawia je J. Luis Lázcano, *Potestad del papa en la disolución del matrimonio de infieles: estudio histórico-canónico*, Madrid 1945, s. 33-63.

³ Analizę historycznego rozwoju dyscypliny kanonicznej odnoszącej się do przywileju wiary można prześledzić w D. García Hervás, *La disolución del matrimonio in favorem fidei: elementos para la investigación*, Salamanca 2008, s. 17-55.

⁴ Paweł III, Konstytucja Apostolska *Altitudo* (1 czerwca 1537 r.), w: *Appendix ad Bullarium pontificium Sacrae Congregationis de propaganda fide*, Rzym [1868], t. 1, s. 25-26.

⁵ Chodzi tu o przypadki poligamii jednoczesnej; w przypadku poligamii sukcesywnej trudno raczej sobie wyobrazić, że konwertyta nie pamiętałby, która kobieta została poślubiona jako pierwsza! F.F. Woods, *The Constitutions of Canon 1125 and Their Application in the United States*, Milwaukee 1935, s. 41.

⁶ Odnośnie do kwestii zasięgu terytorialnego obowiązywania konstytucji *Altitudo*, zobacz tamże, s. 31-33, 39.

Zdarzało się jednak, że *Altitudo* stawiała misjonarzy przed prawdziwym dylematem, gdy żona, która chciała być ochrzczona razem z konwertytą nie była pierwszą z jego żon w związku poligamicznym. Aby rozwiązać ten problem duszpasterski Pius V promulgował konstytucję *Romani Pontificis*⁷ (2 sierpnia 1571 roku) zezwalając nowo ochrzczonym i tym, którzy przygotowywali się do chrztu pozostać z żoną, która bądź została ochrzczona bądź miała być ochrzczona wraz z nimi i oddalenie pozostałych żon. Przywilej mógł być używany, jeśli rozłączenie się z żoną przyjmującą chrzest razem z mężem-konwertytą byłoby dla niego bardzo uciążliwe, zwłaszcza w przypadku, gdy byłoby bardzo trudno ustalić, która z kobiet była pierwszą (prawowitą) żoną. Jakkolwiek konstytucja nie wymienia terytoriów, na których miała ona zastosowanie, to wydaje się, że dotyczyła ówczesnych Indii Południowych i Zachodnich, a zapewne także Filipin⁸.

Dnia 25-go stycznia 1585 roku Grzegorz XIII promulgował konstytucję *Populis*⁹ odpowiadającą na trudną sytuację tych mieszkańców Afryki, którzy przez niewolę zostali rozdzieleni ze swoimi współmałżonkami. Ordynariuszom miejsca, proboszczom oraz kapłanom spowiednikom z Towarzystwa Jezusowego na terenach Angoli, Etiopii i Brazylii, a także Indii Zachodnich¹⁰ zostały przyznane specjalne uprawnienia do udzielania dyspens katolikom, którzy zawarli małżeństwo przed swoim nawróceniem i chrztem, aby mogli poślubić inną osobę ochrzczoneą. Jeżeli dochodzenie kanoniczne wykazało, że ze stroną nie można się było skontaktować ze względu na warunki odległości i miejsca, nowe małżeństwo mogło mieć miejsce w Kościele bez konieczności interpelacji współmałżonka. Nowe małżeństwo

⁷ Pius V, Konstytucja Apostolska *Romani Pontificis* (2 sierpnia 1571 r.), w: *Appendix ad Bullarium pontificium Sacrae Congregationis de propaganda fide*, t. 1, s. 45.

⁸ Woods, *The Constitutions of Canon 1125*, s. 49; García Hervás, *La disolución del matrimonio in favorem fidei*, s. 47.

⁹ Grzegorz XIII, Konstytucja Apostolska *Populis* (25 stycznia 1585 r.), w: *Appendix ad Bullarium pontificium Sacrae Congregationis de propaganda fide*, t. 1, s. 103-104.

¹⁰ Woods, *The Constitutions of Canon 1125*, s. 64. Zob. także García Hervás, *La disolución del matrimonio in favorem fidei*, s. 49.

rozwiązywało węzeł poprzedniego małżeństwa, nawet jeśli pierwszy małżonek w międzyczasie został ochrzczony; przywilej pozwalał zatem w szczególnym przypadku na rozwiązanie bez interwencji Biskupa Rzymskiego małżeństwa sakramentalnego, lecz niedopełnionego. Normy *Populis* stosowano również w przypadku małżeństw monogamicznych.

W końcu XVII wieku przedsięwzięcia ewangelizacyjne w Indiach Zachodnich postrzegane były jako wielki sukces misjonarski, zwłaszcza w porównaniu z Indiami Wschodnimi, gdzie wysiłek misyjny napotykał na liczne przeszkody. Zaowocowało to mniejszym zainteresowaniem problematyką rozwiązywania węzła małżeńskiego w ciągu następujących stuleci¹¹. Dopiero w odpowiedzi na zmieniającą się sytuację społeczną i religijną w XX wieku, a mianowicie wzrost liczby małżeństw między katolikami i nieochrzczonymi (przedtem bardzo rzadkie przypadki), a także zniesienie przez Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 roku przeszkody różności religii dla ochrzczonych niekatolików, umacniające się tendencje kulturowe faworyzujące rozwody oraz pragnienie osób rozwiedzionych, aby uzdrowić swoją sytuację małżeńską, Stolica Apostolska rozpoczęła na szerszą skalę praktykę rozwiązywania małżeństw w oparciu o przywilej wiary. Towarzyszyła temu pogłębiona refleksja doktrynalna i kanoniczna, kształtująca stopniowo nowoczesne rozumienie tego przywileju.

2. ODPOWIEDŹ NA NOWE POTRZEBY DUSZPASTERSKIE – ROZSZERZENIE OBOWIĄZYWALNOŚCI XVI-WIECZNYCH KONSTYTUCJI APOSTOLSKICH NA CAŁY KOŚCIÓŁ

Jakkolwiek konstytucje apostolskie *Altitudo*, *Romani Pontificis* i *Populis* nie miały charakteru doktrynalnego, będąc raczej rozwiązaniami szczególnych sytuacji duszpasterskich, niemniej pozwalają one na wyodrębnienie istotnych elementów doktrynalnych, na których oparta została praktyka kanoniczna i jej organiczny rozwój w stronę

¹¹ García Hervás, *La disolución del matrimonio in favorem fidei*, s. 52.

uksztaltowania się przywileju wiary (*favor fidei*) we współczesnym rozumieniu¹².

W szczególności jedność i nierozzerwalność uznane zostały za istotne właściwości każdego małżeństwa¹³. Również w małżeństwie niesakramentalnym istnieje zatem nierozzerwalny wieczysty węzeł, który na mocy prawa Bożego jest przymiotem każdego ważnego małżeństwa. Stałość tego węzła dopuszcza jednak różne stopnie doskonałości, dlatego węzeł małżeński w małżeństwie niesakramentalnym może być, w szczególnych przypadkach i pod określonymi warunkami, rozwiązany przez kompetentną władzę kościelną¹⁴.

Skoro jednak interwencja autorytetu kościelnego polegająca na rozwiązaniu węzła małżeńskiego dotyczy zasady prawa (Bożego) naturalnego, pojawia się pytanie, co może być powodem do uchylecia nakazu prawa naturalnego w konkretnym przypadku? Czy może to być przyczyna należąca li tylko do porządku przyrodzonego? Jaka przyczyna natury przyrodzonej mogłaby stać się podstawą do uchylecia zasady nierozzerwalności węzła, jeśli system prawa naturalnego, wywodzący się przecież z zamiaru Stwórcy miałby zachować swoją integralność? Jeśli jednak zbawienie człowieka góruje nad wszystkimi innymi wartościami życiowymi, wtedy, w szczególnych przypadkach, naturalny węzeł małżeński może być rozwiązany w celu ułatwienia realizacji tego najwyższego celu, któremu wszystkie inne wartości są podporządkowane¹⁵. Władza papieska rozwiązywania małżeństw znajduje

¹² P. Amenta, *Administrative Procedures in Canonical Marriage Cases: History, Legislation and Praxis*, tłum. M. Francis i C. Hancock, Montreal 2011, s. 50–51.

¹³ Jest to założenie leżące u podstaw każdej z wymienionych konstytucji. Zobacz Pius XI, encyklika *Casti connubii*, 31 grudnia 1930, I, AAS 22 (1930), s. 551.

¹⁴ Pius XII, Alokucja do Roty Rzymskiej, 3 października 1941, n. 3, AAS 33 (1941), s. 424–425. Zobacz także Pius XI, *Casti connubii*, I, AAS 22 (1930), s. 550–554. Ogólne przedstawienie biblijnych i patrystycznych podstaw praktyki rozwiązywania węzła małżeńskiego oraz procesu rozwoju refleksji teologiczno-kanonicznej można znaleźć w: Amenta, *Administrative Procedures in Canonical Marriage Cases*, s. 9–63.

¹⁵ „La *salus animarum* e proporzionalmente il *favor fidei*, è un principio così totalizzante da subordinare a sé tutti i valori umani, anche quelli più elevati e fondamentali,

w ten sposób ostateczne uzasadnienie w takiej hierarchii wartości. Tylko przyczyna, która może być ostatecznie zdefiniowana jako *salus animarum* jest wspólnym założeniem każdego przypadku rozwiązania małżeństwa mocą władzy wikariuszowskiej (*potestas vicaria*) papieża¹⁶. Świadomy posiadania takiej władzy rozwiązywania węzła małżeńskiego, Kościół używał jej przez wieki, uwzględniając jednak zawsze zróżnicowanie warunków kulturowych i duszpasterskich oraz wymagania miejsca i czasu¹⁷.

W obliczu takiego rozumienia władzy papieskiej odnośnie do małżeństw osób nieochrzczonych, możliwa – i logicznie konieczna z punktu widzenia ekonomii zbawienia – stała się ekstrapolacja przywileju wiary do wszystkich sytuacji odpowiadających określonym warunkom doktrynalnym i wymaganiom kanonicznym, niezależnie od geograficznej lokalizacji. Dokonywało się to zresztą już wcześniej mocą poszczególnych decyzji kongregacji rzymskich rozszerzających apli-

quali sono l'amore coniugale, la famiglia, la stabilità naturale del vincolo matrimoniale". U. Navarrete, „*Favor fidei*” e „*salus animarum*”, w: U. Navarrete, *Quaedam problemata actualia de matrimonio*, tertia editio notabiliter aucta, Rzym 1980, s. 516.

¹⁶ Zob. np. A. Silvestrelli, *Scioglimento del matrimonio in favorem fidei*, w: *I procedimenti speciali nel diritto canonico*, Watykan 1992, s. 204; I. Gordon, *De processu ad obtinendam dissolutionem matrimonii non sacramentalis in favorem fidei*, „*Periodica*” 79 (1990), s. 515; B. Marchetta, *Scioglimento del matrimonio canonico per inconsumazione e clausole proibitive di nuove nozze [Dottrina-Procedura-Giurisprudenza]*, Padwa 1981, s. 15. „*Dixeris sæpe rationem dissolutionis esse bonum aliquod spirituale quod specificè non differt a bono spirituali quod iustificare potest dissolutionem matrimonii rati et non consummati, quodque comprehenditur illa clausula generali 'ex iusta causa' canonis 1119 (CIC 1917). In tantum enim potest haberi 'iusta causa' dissolutionis, in quantum hæc dissolutio conferat ad 'salutem animarum', quæ est norma suprema regulatrix usus potestatis vicariæ dissolvendi matrimonia*”. U. Navarrete, *De termino „Privilegium Petrinum” non adhibendo*, „*Periodica*” 53 (1964), s. 354. Szczegółowa prezentacja historycznego rozwoju pojęć „iusta causa”, „favor fidei” i „salus animarum” w kontekście rozwiązywania małżeństw niesakramentalnych znajduje się w Navarrete, „*Favor fidei*” e „*salus animarum*”, s. 512–540.

¹⁷ Zob. J. Kowal, *Nuove „Norme per lo scioglimento del matrimonio in favorem fidei”*, „*Periodica*” 91 (2002), s. 468.

kację wspomnianych wyżej konstytucji apostołskich to coraz to nowych terenów misyjnych¹⁸.

W trakcie prac redakcyjnych nad Kodeksem Prawa Kanonicznego z 1917 roku dyskusja nad kształtem kanonu dotyczącego regulacji kanonicznych zawartych w konstytucjach *Altitudo, Romani Pontificis* i *Populis* toczyła się w kontekście ogólniejszych rozważań nad kwestią przywileju wiary¹⁹. I tak *Schemat I* przedstawiony pod obrady 25 stycznia 1906 roku, w kan. 23 odwoływał się najpierw do przywileju pawłowego, a następnie zawierał bezpośrednie odniesienie do rozwiązania małżeństwa na podstawie norm „konstytucji apostołskich”²⁰. Z drugiej strony, kan. 29 tego samego schematu zabraniał stosowania tychże norm w innych częściach świata niż wskazane w konstytucjach bez wyraźnego pozwolenia Stolicy Apostolskiej²¹. Można to zinterpretować jako zwykłe włączenie obowiązującego dotychczas prawodawstwa partykularnego, bez zmiany zakresu jego obowiązywania, w zbiór przygotowywanego prawodawstwa kodeksowego.

Dyskusja z 1 lutego 1906 roku nad kan. 23 doprowadziła do nowej wersji normy (kan. 19, §1), która rezygnowała całkowicie z zamieszczenia klauzuli odnoszącej się do konstytucji apostołskich. Było

¹⁸ I tak konstytucja *Populis* rozszerzona została na Chiny (1777 r.), a później na całą Azję. Woods, *The Constitutions of Canon 1125*, s. 73.

¹⁹ Zobacz García Hervás, *La disolución del matrimonio in favorem fidei*, s. 62-72. A. Montes García w obszernym i dobrze udokumentowanym opracowaniu „*Favor fidei*” y *matrimonio en la codificación del CIC 1917*, Rzym 1999 daje unikalną możliwość sięgnięcia do materiałów źródłowych odnoszących się do procesu redakcji Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 roku, pozostających w Tajnym Archiwum Watykańskim i tym samym wglądu w tok dyskusji konsultorów.

²⁰ Kanon 23 brzmiał: „Legitimum inter non baptizatos matrimonium, sive ratum, sive etiam consummatum, præter mortem naturalem, unice solvitur ex privilegio fidei in casu Apostoli (1 Cor VII, 12 sequ.) aliisque similibus casibus iuxta apostolicas constitutiones (?)”. Montes García, „*Favor fidei*” y *matrimonio en la codificación del CIC 1917*, s. 429. Nie jest do końca pewne, do czego odnosił się znak zapytania w tekście kanonu.

²¹ „Constitutiones apostolicæ quæ de similibus casibus agunt, datæ pro determinatis locis, ad alias regiones, sine expressa Sanctæ Sedis concessione, extendi non possunt, quantumvis rationis et circumstantiarum paritas id suadere videatur”. Tamże, s. 430.

to motywowane chęcią uniknięcia rozwiązywania spornej w przekonaniu konsultorów kwestii czy przywileje przewidziane w konstytucjach apostołskich są szczególnym przypadkiem przywileju pawłowego czy też wprowadzają znaczącą nowość doktrynalną i kanoniczną²². Kanon 29 rozważany w tym samym dniu zachował zasadniczo swoje dotychczasowe sformułowanie, z niewielkimi tylko modyfikacjami natury stylistycznej i nowym numerem (25)²³. Dyskusja wszakże odślania interesujące reakcje uczestników. Pietro Gasparri widział w takim słownym ujęciu kanonu podkreślenie specyficznej (wikariuszowskiej) władzy papieskiej rozwiązywania małżeństw pomiędzy nieochrzczonymi – w przeciwnym wypadku, jeśli koncesje konstytucji apostołskich byłyby tylko szczególną aplikacją przywileju pawłowego, wtedy jako norma pozytywnego prawa Bożego musiałyby mieć zastosowanie do wszystkich miejsc na świecie, w których zachodzą wymagane okoliczności. Z kolei D. Palmieri i G. Van Rossum optowali za usunięciem kanonu z przyczyn, jak to określa Montes, natury „prawno-technicznej”: normy partykularne nie powinny znaleźć się w kodeksie prawa powszechnego. Również F.X. Wernz podzielał opinię o zniesieniu kanonu (źródła nie podają jednak jego motywów)²⁴.

Refleksja szerszej natury jest tu na miejscu. Rozumienie danej normy prawnej zależy również od kontekstu, w jakim jest ona umieszczona. Konstytucje apostołskie z XVI-go wieku funkcjonowały jako element prawodawstwa partykularnego i jakkolwiek odczytywane (interpretowane) były w szerszym kontekście doktryny i praktyki kanonicznej Kościoła, to jednak umieszczenie ich w kodeksie, pośród innych norm prawnych, z konieczności musiało wpłynąć na rozumienie ich znaczenia. Ujawnia się to zwłaszcza w trakcie dyskusji nad pojęciem przywileju wiary w ogólności – rozwój myśli teologiczno-kanonicznej i zarysowywanie się nowych możliwości w tej dziedzinie owocowało nowym spojrzeniem na poszczególne formy tego przywileju. Można zatem postawić hipotezę, że zdefiniowanie przywileju wiary w szerszym kontekście wpłynęło na zmianę perspektywy od-

²² Tamże, s. 431–433.

²³ Tamże, s. 439.

²⁴ Tamże, s. 440.

nośnie do problemu uniwersalności koncesji wyrażonych w konstytucjach apostolskich.

Dyskusja nad *Schematem II* (z 22 lutego 1906 roku) ujawnia zatem zasadniczy zwrot w nastawieniu konsultorów w sprawie kan. 25. Wobec uniwersalnego charakteru norm odnoszących się do przywileju pawłowego, a poprzedzających kan. 25 w tekście schematu, nie stosowne wydawało się konsultorom zacieśnianie aplikacji norm konstytucji apostolskich tylko do określonego terytorium geograficznego²⁵. *Schemat III*, kan. 47 (tekst ustalony 22 lutego 1906 roku) wymienia zatem trzy konstytucje i rozszerza ich aplikację „ad universam Ecclesiam”:

Constitutiones Pauli III, *Altitudo*, an. 1537; Pii V, *Romani Pontificis*, 2 Aug. 1571; Gregorii XIII, *Populis*, 25 Ianuarii 1585, datæ pro determinatis locis, ad universam Ecclesiam extenduntur²⁶.

Schemat z roku 1909 (kan. 419) w zasadzie powieliła to sformułowanie²⁷. *Animadversiones* przedstawione przez konferencje biskupów²⁸ (1913–1914) odnośnie do kanonu 402²⁹ (poprzednio 419) są stosunkowo liczne i dotyczą między innymi takiej redakcji tekstu kanonu,

²⁵ Konsultorzy jednogłośnie podjęli tę decyzję. Tamże, s. 451.

²⁶ Tamże. Montes uważa, że takie sformułowanie jest zasługą Gasparriego. Tamże, s. 455. Montes zwraca również uwagę na to, iż nie wszystkie elementy dyskusji i jej decydujące zwroty znajdują swe odbicie w dostępnych źródłach. Tamże, przypis 56. Dyskusja z 29 marca 1906 roku ujawnia kolejny spór dotyczący kwestii uniwersalności konstytucji – część konsultorów chciała, by jedynie normy *Populis* miały powszechny charakter. Opinia Gasparriego przeważała; w opozycji był jedynie Wernz. Tamże, s. 456–457, także przypis 60.

²⁷ „Ea que matrimonium respiciunt in constitutionibus Pauli III, *Altitudo*, 1. Iunii 1537; Pii V, *Romani Pontificis*, 2 Aug. 1571; Gregorii XIII, *Populis*, 25 Ianuarii 1585, datis pro peculiaribus locis, ad universam Ecclesiam extenduntur (?)”. Tamże, s. 469. Propozycja, aby normy konstytucji wyrazić w postaci kanonu(ów) nie zyskały akceptacji konsultorów. Tamże, s. 479–470.

²⁸ Tamże, s. 493–499.

²⁹ „Ea que matrimonium respiciunt in constitutionibus Pauli III, *Altitudo*, 1. Iun. 1537; Pii V, *Romani Pontificis*, 2 Aug. 1571; Gregorii XIII, *Populis*, 25. Ian. 1585, quæque pro peculiaribus locis scripta sunt, ad universam Ecclesiam extenduntur.” Tamże, s. 498.

aby stanowił on syntezę norm zawartych w konstytucjach³⁰. Niektórzy biskupi optowali wszakże za rozwiązaniem, aby tekst konstytucji zamieszczony został w przyszłym kodeksie w charakterze dodatku³¹. Schemat kan. 1125 (poprzednio kan. 402) z 1917 roku zawiera jednak nowe sformułowanie odnośnie do zasięgu obowiązywania norm konstytucji:

*Ea que matrimonium respiciunt in constitutionibus Pauli III, Altitudo, 1. Iun. 1537; Pii V, Romani Pontificis, 2 Aug. 1571; Gregorii XIII, Populis, 25. Ian. 1585, quæque pro peculiaribus locis scripta sunt, ad alias quoque regiones in eisdem adiunctis extenduntur*³².

Ostateczna redakcja kan. 1125 promulgowanego w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 roku nawiązuje zatem po części do kan. 29 *Schematu I*, który również wskazywał na podobieństwo powodów i okoliczności (*ratio et circumstantiæ*) uzasadniających stosowanie przywileju, choć czynił to w kontekście zakazu. Zwrot „w tych samych okolicznościach” (*eiusdem adiunctis*) podkreśla bardziej fakt zaistnienia wymaganych okoliczności, niż geograficzną lokalizację ich zaistnienia³³, co uwydatnia uniwersalność przywileju.

3. NORMY KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 ODNOŚNIE DO MAŁŻEŃSTW POLIGAMICZNYCH

W przeciwieństwie do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 roku, który podniósł *Altitudo, Romani Pontificis* i *Populis* do rangi powszechnego prawa Kościoła, Kodeks z 1983 roku przejął istotne elementy konstytucji i dostosował je do współczesnych okoliczności i warunków.

Posiedzenie zespołu roboczego *De matrimonio*, z 25 maja 1972 roku dotyczyło kan. 1125 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 roku.

³⁰ Tamże, s. 493–496.

³¹ Tamże, s. 497–498, przypis 30.

³² Tamże, s. 498.

³³ Odnośnie do debaty kanonistów w sprawie rozumienia zwrotu „in eisdem adiunctis”, zobacz Woods, *The Constitutions of Canon 1125*, s. 74–82.

Relator zaproponował nowe sformułowanie kanonu³⁴, które poddano dyskusji. Co jest interesujące, najpierw dotyczyła ona kwestii czy w świetle nowej sytuacji społecznej celowe jest w ogóle zachowanie kan. 1125 w nowym kodeksie. Kilku konsultorów wskazało jednak na fakt, że poligamia jest wciąż rozpowszechniona w wielu regionach świata. Wszyscy zgodzili się zatem na to, by normy kan. 1125 zamieścić w nowym kodeksie, zwłaszcza, że jak zauważono, poligamia sukcesywna zdarza się w również w Europie i Ameryce. Jako, że normy kan. 1125 odnosiły się w pierwszej kolejności do terenów misyjnych, a tylko przez analogię do innych miejsc, konsultorzy uważali, że z nowej wersji ustawy powinno jasno wynikać, że odnosi się ona również do Europy i Ameryki. Odwołanie do konstytucji apostołskich zostało zatem pominięte (*placet 9, non placet 4*) i nie znalazło się w tekście kan. 1148-1149 nowego kodeksu prawa kanonicznego. Dalsza dyskusja toczyła się wokół precyzyjnego ujęcia istotnych elementów konstytucji w nowym tekście kanonu³⁵.

W obliczu zapowiedzianej kolejnej reformy Kodeksu Prawa Kanonicznego, celowe jest ponowne przyjrzenie się normom kan. 1148–1149³⁶. Z pewnością okoliczności uzasadniające zachowanie wyżej wymienionych norm w prawie powszechnym Kościoła wciąż istnieją. Nie ograniczają się one jedynie do niektórych części świata, ale doty-

³⁴ „Baptizatus qui, ante baptismum susceptum, in polygamia simultanea vel successiva cum non baptizatis vixerit, potest matrimonium contrahere: 1° cum parte quae et ipsa baptizatur, 2° cum una ex illis, dummodo constet validum existere matrimonium cum alia, salvo can. 1120.” „Communicationes” 34 (2002), s. 220.

³⁵ Tamże, s. 221–226.

³⁶ W ostatnim czasie D. García Hervás wyraziła opinię, iż praktykę rozwiązywania małżeństw na korzyść wiary rozszerzano stopniowo na coraz to więcej przypadków i okoliczności, bez stawiania wszakże pytań dotyczących kwestii jej podstaw doktrynalnych. Według niej, teologiczne podstawy przywileju wiary nie wydają się wystarczająco klarowne – tak w tradycji apostołskiej, jak i w tradycji patrystycznej, jakkolwiek praktyka korzystania z tego uprawnienia przez Biskupa Rzymskiego jest dobrze historycznie udokumentowana. D. García Hervás, *La disolución del matrimonio a favor de la fe*, „Revista Española de Derecho Canónico” 64 (2007), s. 255–256. Por. także García Hervás, *La disolución del matrimonio in favorem fidei*, s. 153–157.

czą w coraz większym stopniu społeczeństw należących do kultury zachodniej ze względu choćby na fenomen migracji narodowościowych, zaznaczający się na wielką skalę począwszy od lat 70-tych ubiegłego wieku. Również w krajach o dotychczasowej przeważającej populacji katolickiej zwiększa się udział osób nieochrzczonych, otwierając przez to potencjalne możliwości stosowania przywileju wiary w jego różnych postaciach.

Wydaje się nadto, że projekcje przyszłej użyteczności kanonów odnoszących się do małżeństw poligamicznych obciążone są ryzykiem błędu. Wydawać by się mogło, że poligamia odejdzie z czasem do lamusa historii, bądź stanie się czymś ściśle ograniczonym do pewnych tylko regionów świata czy określonych społeczności³⁷. W trakcie redagowania ostatniego kodeksu prawa kanonicznego nie zdawano sobie jeszcze w pełni sprawy z rosnącej mobilności ludności świata wyrażającej się w migracjach o zakresie międzykontynentalnym, jednak podjęto słuszną decyzję, aby przez sformułowanie normy prawnej w postaci zwięzłych ustaw dać poręczny instrument kanoniczny odpowiadający na konkretne potrzeby duszpasterskie. Ostrożność i swoisty „konserwatyzm” w reformie małżeńskiego prawa kanonicznego, a zwłaszcza w sposobie redagowania ustaw wydają się być zatem wskazane.

*

Zarzucono co prawda kategorię prawa misyjnego jako oddzielnej części prawodawstwa kościelnego, niemniej nadal istnieją pro-

³⁷ Przed Sądem Najwyższym Prowincji Kolumbii Brytyjskiej toczy się sprawa mająca rozstrzygnąć, czy ustawa Kodeksu Karnego zakazująca małżeństw poligamicznych jest zgodna z porządkiem konstytucyjnym Kanady (re: Criminal Code, s. 293, 2010 BCSC 1828). Komentatorzy zauważają, że w świetle ostatnich decyzji (rok 2005) w sprawie definicji małżeństwa (Parliament Bill C-38 zmieniający definicję małżeństwa cywilnego i stanowiący, że jest ono legalnym związkiem dwóch *osób* z wykluczeniem innych [Marriage, for civil purposes, is the lawful union of two persons to the exclusion of all others]) zwolennicy uznania legalności związków poligamicznych nie są bez szans powodzenia w tym sporze.

blemy typowe dla sytuacji misyjnych³⁸. Artykuł starał się ukazać, w jaki sposób pewne konkretne rozwiązania prawne, które znalazły swe pierwsze zastosowania w środowiskach, gdzie prowadzono pierwszą ewangelizację, stały się integralną częścią powszechnej dyscypliny kościelnej, istotnie wzbogacając porządek prawny całego Kościoła. Niewykluczone, że podobne oddziaływania zaistnieją w przyszłości – choćby w przypadku prawa małżeńskiego można wiązać uzasadnione nadzieje z postępowaniem refleksji doktrynalno-kanonicznej dotyczącej małżeństwa tradycyjnego w kulturach afrykańskich. Być może rozwiązania kanoniczne wypracowane na potrzeby tamtej społeczności ubogacą kiedyś dyscyplinę prawną całego Kościoła.

16th Century Canonical Norms Concerning Polygamous Marriages: History and Present

The article considers briefly the historical development of the canonical provisions concerning the dissolution of the marriage bond in the case of persons living in polygamous marriages. Because of new pastoral problems accompanying the missionary expansion of the sixteenth century Popes Paul III (apostolic constitution *Altitudo*, June 1, 1537), Pius V (*Romani Pontificis*, August 2, 1571), and Gregory XIII (*Populis*, January 25, 1585) gave broad faculties to the missions for the dissolution of marriages in which one of the parties was not baptized or at least the parties had not lived together after both of them were baptized. The 1917 Code extended these prerogatives, which had been limited to certain geographical areas, to other regions in which the same circumstances were found (canon 1125). Unlike the Pio-Benedictine Code which simply stated that the three constitutions were part of the universal law of the Church, the 1983 Code has assumed their essential elements, and adapted the rest to today's circumstances. The author identifies the possibilities of application of the same procedure in contemporary situations while pointing to certain specific challenges provoked by recent social changes.

³⁸ Dygresja natury osobistej – sytuacje spotykane na terytoriach misyjnych prowokują konkretne pytania kanoniczne, których nie stawia się zazwyczaj w środowisku akademickim. Jest to również doświadczeniem autora artykułu, który przez pewien czas był kanclerzem kurii diecezjalnej w północnej Kanadzie: problemy kanoniczne tam spotykane są na tyle swoiste, że wymagają pogłębionej refleksji i oryginalnej interpretacji.